

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2024. № 2.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.2.77>

УДК 336

*Т. М. Бороденко,
к. е. н., доцент кафедри фінансів ім. В. Федосова,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3202-5491>*

*М. А. Гапонюк,
к. е. н., професор, професор кафедри фінансів ім. В. Федосова,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1541-0307>*

*А. І. Савченко,
Магістр економічних наук, Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-2440-3268>*

АДМІНІСТРУВАННЯ МИТНИХ ПЛАТЕЖІВ: АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ КЛЮЧОВИХ ВИКЛИКІВ

*T. Borodenko,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance named after V.
Fedosov, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
M. Haponiuk,
PhD in Economics, Professor, Professor of the Department of Finance named after V.
Fedosov, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
A. Savchenko,
Master of Economic Sciences,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman*

ADMINISTRATION OF CUSTOMS PAYMENTS: ANALYSIS OF THE CURRENT STATE AND WAYS TO ADDRESS KEY CHALLENGES

У статті проведено аналіз сутності категорії "митні платежі". Встановлено, що основною функцією цих платежів є їх фінансовий характер, оскільки вони складають частину бюджету та збираються для задоволення матеріальних потреб суспільства. Крім того, визначено, що митні платежі також мають захисну та регуляторну функції.

Розглянуто різні підходи до трактування терміну "адміністрування митних платежів", існує консенсус серед науковців у тому, що це означає сукупність заходів, спрямованих на контроль, повноту, правильність і своєчасність сплати митних платежів митними органами України.

Оцінено вплив воєнного стану на динаміку митних платежів і проаналізовано структуру акцизного податку, ПДВ і податків на міжнародну торгівлю з урахуванням змін у динаміці митних платежів.

Аналізуючи збір митних платежів з 2018 року до першої половини 2023 року, зауважено, що ці платежі становлять значну частину податкових надходжень і складають третину доходів Державного бюджету України. У цей період вони демонструють тенденцію до зростання в загальній структурі бюджетних надходжень.

Найбільше фінансове значення серед митних платежів має податок на додану вартість з імпортованих товарів та акцизний податок.

Визначено, що у 2022 році рівень митного навантаження знизився, що призвело до зменшення надходжень митних платежів від зовнішньоторговельних операцій і, відповідно, зменшення фінансової ефективності митних платежів.

Серед проблем адміністрування митних платежів найбільш поширеними є корупційні схеми та порушення митного законодавства. З цієї причини важливо вживати заходів для оптимізації роботи працівників митних органів та використання сучасних автоматизованих систем для підвищення якості митного контролю та мінімізації впливу людського фактору під час проходження митних процедур.

The article provides an analysis of the essence of the category "customs payments." It is established that the primary function of these payments is their fiscal

nature, as they constitute a part of the budget and are collected to meet the material needs of society. Additionally, it is noted that customs payments also serve protective and regulatory functions.

Various approaches to interpreting the term "administration of customs payments" are considered, with a consensus among scholars that it entails a set of measures aimed at controlling, ensuring completeness, accuracy, and timeliness of customs payments by the customs authorities of Ukraine.

The impact of the state of war on the dynamics of customs payments is assessed, and the structure of excise tax, VAT, and taxes on international trade is analyzed, taking into account changes in the dynamics of customs payments.

Analyzing the collection of customs payments from 2018 to the first half of 2023, it is observed that these payments constitute a significant portion of tax revenues and account for one-third of the revenues of the State Budget of Ukraine. During this period, they demonstrate a tendency to increase in the overall structure of budget revenues.

The VAT on imported goods and excise tax hold the highest fiscal significance among customs payments.

It is determined that in 2022, the level of customs workload decreased, leading to a reduction in the revenues from customs payments from international trade operations and, consequently, a decrease in the fiscal efficiency of customs payments.

The influence of various factors on the inflow of customs payments is investigated, and it is determined that customs payments depend on foreign trade relations and customs authorities' control over the correctness and completeness of payment, with changes in import volumes serving as an indicator. GDP and customs revenues are complementary economic indicators reflecting the necessity of legislative reforms, the development of foreign economic relations, and Ukraine's position in the international market.

Among the issues in the administration of customs payments, corruption schemes and violations of customs legislation are the most prevalent. Therefore, it is crucial to implement measures to optimize the work of customs officials and utilize

modern automated systems to enhance the quality of customs control and minimize the human factor's influence during customs procedures.

Ключові слова: *митні платежі, мито, акцизний податок, ПДВ, адміністрування митних платежів, доходи Державного бюджету України, податкові надходження*

Keywords: *Customs payments, customs duty, excise tax, value-added tax (VAT), administration of customs payments, revenues of the State Budget of Ukraine, tax revenues.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасних умовах глобалізації та швидкого розвитку міжнародної торгівлі, митні платежі стають важливим джерелом доходів для державного бюджету. Ці платежі визначаються як суми, що сплачуються при ввезенні чи вивезенні товарів через державний кордон, і вони грають важливу роль у формуванні економічної політики та стабілізації фінансових потоків країни.

Митна та податкова політика на сьогодні є одним із найважливіших важелів, що утворюють дієву економічну політику країн світу. За допомогою податкових надходжень формується постійне надходження та перерозподіл частин бюджету, звідки кошти можуть бути вкладені в цільові програми соціально-економічного розвитку держави.

Митні платежі є одними з найвпливовіших податкових платежів та основною їх метою є здійснення безпосереднього впливу на процеси зовнішньоекономічної діяльності, а саме контроль та налагодження процесів імпорту й експорту товарів. За допомогою митних платежів держава може лімітувати експорт чи імпорт товарів, тим самим захищаючи вітчизняних виробників від недобросовісної конкуренції з боку іноземних виробників.

Аби визначити місце митних платежів у доходах Державного бюджету України необхідно розглянути дефініцію «митні платежі».

Економічна література стверджує, що «під митними платежами, які складають основу митних доходів країни, розуміють сукупність грошових внесків, що формуються в результаті справляння або стягнення митних платежів, а також виручка від реалізації конфіскованих предметів контрабанди, від грошового стягнення пені та штрафів» [1, с. 145].

Податковий кодекс України трактує митні платежі як «податки, що відповідно до цього Податкового кодексу України або митного законодавства справляються під час переміщення або у зв'язку з переміщенням товарів через митний кордон України та контроль за справлянням яких покладено на контролюючі органи» [2, ст. 14].

Провідним документом, який регулює відносини, пов'язані зі справлянням митних платежів є Митний кодекс України. Проте визначення «митних платежів» не зазначається в Митному кодексі України, проте надається їх перелік, а саме [3, ст.4]: мито; акцизний податок із ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції); податок на додану вартість із ввезених на митну територію України товарів (продукції).

Виходячи зі складу та функцій митних платежів, вони мають на меті вирішувати ряд завдань зовнішньоекономічної політики країни, такі як [4]: захист національної економіки від пагубного впливу конкуренції іноземних товаровиробників; створення умов для оперативної інтеграції до світового економічний простору; баланс між імпортом й експортом товарів, валютними надходженнями; сприяння поступовій трансформації структури виробництва і споживання товарів; раціоналізувати структуру ринку експорту та імпорту.

Паралельно з метою митних платежів важливо розглянути їх функції для вірного розуміння їх сутності. Першою та найважливішою функцією є фіскальна, оскільки митні платежі становлять складову частину бюджету та збираються для забезпечення матеріальних потреб суспільства. Виходячи з фіскальної функції, важливим є раціональне наповнення бюджетів на різних рівнях для цільового використання зібраних коштів. Це визначає розподільчу функцію, метою якої є

ефективне розподілення та перерозподілення ВВП між суб'єктами, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність [5].

Іншими важливими функціями є захисна та регулятивна. Ми рекомендуємо використовувати їх сумісно, оскільки захисна функція полягає в захисті внутрішніх виробників від зовнішньої конкуренції, а при виникненні нерівноваги в соціальних витратах держава може збільшувати митні ставки для стабілізації позицій національного виробника та, наслідок, стимулювання внутрішнього виробництва. Отже, завданням регулятивної функції є відображення та корекція структури міжнародного обміну товарами, що дозволяє державі контролювати обсяги та склад зовнішньої торгівлі. За допомогою цих двох функцій держава може обмежувати взаємодію з певними країнами або, навпаки, налагоджувати міжнародні відносини.

Отже, митні платежі – це визначені митним законодавством платежі, які справляються під час переміщення товарів через митний кордон України, сутність, розмір і сплата яких врегульована митним і податковим законодавством. Головними завданнями митних платежів є захист національного товаровиробника і збільшення доходів Державного бюджету України і, як наслідок, розвиток економіки держави, як основа формування самостійності та збереження національних особливостей внутрішнього ринку України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У вітчизняній і зарубіжній науковій літературі представлена велика кількість науковців, що проводили ґрунтовні дослідження в області адміністрування митних платежів. Роль та тлумачення митних платежів розглядали такі вчені як С. Д. Герчаківський [1], А. А. Дубініна [5], С. В. Сорокіна [5], О. І. Зельніченко [5], Т. В. Фоміна [6], О. П. Гребельник [4], О. Є. Найдено [6], Т. М. Борошенко [10, 24], О. О. Маслак, Х. С. Передало [7], І. В. Мохнар [8]; питанням ефективності діяльності митних органів присвятив свої роботи А. І. Крисоватий; досліджували аспекти митного контролю С. В. Степаненко [9], І. Гуцул, М. Г. Шульга.

Зокрема Найденко О. Є. зображає склад митних платежів як трактується в Митному кодексі України, а саме: ПДВ, акцизний податок, мито. Останнє у свою чергу поділяється на ввізне, вивізне, сезонне та особливі види мита до яких входять: спеціальне, антидемпінгове, компенсаційне та додатковий імпорتنний збір [6]. Лише мито підпадає під юрисдикцію Митного кодексу України, тоді як ПДВ та акцизний податок регулюються Податковим кодексом України. У цьому контексті, слід зауважити, що податок на додану вартість та акцизний податок стягуються з імпортованих товарів на територію України, оскільки таке тлумачення, як зазначено в роботі, викликає втрату сутності категорії "митні платежі".

Із появою «митних платежів» виникає потреба у їх контролі, збиранні та обліку, що формує поняття «адміністрування митних платежів». Аналіз цього поняття розглядають у своїй роботі Маслак О. О., Передало Х. С., Маслак Т. О. [7]. Аналізуючи різні підходи до трактування терміну «адміністрування митних платежів», можна спостерігати єдність думки різних науковців у тому, що «адміністрування митних платежів» – це сукупність заходів, спрямованих на контроль, повноту, правильність і своєчасність сплати митних платежів, що покладені на митні органи України. Оскільки Митний кодекс України не надає трактування наведеного терміну, то є неможливим виокремлення одного поняття як єдиного.

Аналізуючи працю І. В. Мохнар можна стверджувати про важливість автоматизованого декларування товарів і ТЗ, що збільшує ефективність митного адміністрування. Окремої уваги заслуговує система управління ризиками, у якій виділено ряд переваг [8, с. 62]. С. В. Степаненко виділяє такі новітні технології у сфері адміністрування митних платежів [9, с. 51]: взаємодія декларантів з митними органами за механізмом «єдиного вікна»; єдина міжвідомча автоматизована система збору, зберігання і обробки інформації; митний контроль після випуску товарів і/або транспортних засобів; система попереднього інформування митних органів; митне оформлення та митний контроль товарів в місцях, наближених до кордонів.

Отже, проблема управління митними платежами є актуальною сьогодні, оскільки процес оптимізації почався недавно і є недосконалим. Подальше реформування митних платежів має бути спрямоване не лише на автоматизацію всіх етапів перетину митного кордону України, а також на встановлення різних ставок митних зборів і платежів, розподіл обов'язків митних органів, залучення висококваліфікованих спеціалістів для виявлення найбільшого обсягу митних порушень, посилення контролю за "зеленими" коридорами та цільовий розподіл митних надходжень.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Митні платежі виступають ключовою складовою бюджетної системи будь-якої країни. Вони допомагають забезпечити стабільність фінансових потоків, сприяють реалізації державних програм та проектів, а також забезпечують контроль за зовнішньоекономічною діяльністю.

Мета статті - дослідження теоретичних засад адміністрування митних платежів, аналіз сучасних тенденцій надходження митних платежів до Державного бюджету України та розробка теоретичних і практичних рекомендацій щодо його удосконалення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Однією з основних місій держави є забезпечення адекватного рівня життя для свого населення. Для досягнення цієї мети використовуються стабільні джерела фінансування, які забезпечують достатність коштів для покриття витрат бюджету, спрямованих на задоволення потреб суспільства. Реалізація бюджетної політики уряду визначає можливість нагромадження необхідних ресурсів, оскільки ефективне управління фінансовими потоками, їх розподіл та контроль дефіциту бюджету визначають загальну суму надходжень до Державного бюджету. В умовах геополітичного нестабільності, світової економічної кризи, викликаній пандемією Covid-19 та конфлікту між Україною та росією, метою країни є реалізація політики, спрямованої на збереження фінансової стабільності через систематичні надходження до державного бюджету [10, с. 84]. Основою державних надходжень є податкові надходження, значну частину яких займають

митні платежі, тому розглянемо надходження митних платежів у розрізі доходів Державного бюджету України (Табл. 1).

Таблиця 1. Надходження митних платежів до Державного бюджету України протягом 2018 – I півріччя 2023 рр.

Показник	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 (I півріччя)
1	2	3	4	5	6	7
Доходи ДБУ, млрд грн.	928,1	998,3	1076,0	1296,9	1787,4	1302,4
Податкові надходження ДБУ, млрд грн	753,8	799,8	851,2	1107,1	949,8	527,7
Податкові надходження ДБУ, %	81,2	80,1	79,1	85,4	53,1	40,5
Митні платежі до ДБУ, млрд грн	370,2	373,4	362,4	498,5	321,0	214,3
Митні платежі до ДБУ, %	39,9	37,4	33,7	38,4	18,0	16,5
ПДВ із ввезених на митну територію України товарів, млрд грн	295,4	289,8	274,1	380,7	253,1	161,6
ПДВ із ввезених на митну територію України товарів, %	31,8	29,0	25,5	29,4	14,2	12,4
Акцизний податок із ввезених на митну територію України підакцизних товарів, млрд грн	47,7	53,5	57,8	79,6	41,7	34,2
Акцизний податок із ввезених на митну територію України підакцизних товарів, %	2,9	5,4	5,4	6,1	2,3	2,6
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції, млрд грн	27,1	30,1	30,5	38,2	26,2	18,5
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції, %	2,9	3,0	2,8	2,9	1,5	1,4

Джерело: сформовано на основі [11].

Можна помітити, що доходи Державного бюджету України мають тенденцію до зростання, при цьому частка податкових надходжень до нього становить близько 80%. Однак у 2022 році спостерігається зниження цього показника до 53,1%, що призвело до відповідного зменшення частки митних платежів на 20,4% порівняно з 2021 роком, коли вона складала 18% (або 321 млрд грн). Це зменшення обсягів імпорту та прийняття значної кількості митних пільг. В результаті сталося зниження надходжень кожної групи митних платежів:

— доходи від сплати ПДВ із ввезених на митну територію України склали 253,1 млрд грн, а їх частка в державному бюджеті зменшилася на 15,2% відносно звітного періоду 2021 р. та на 17,6% відносно 2018 р.;

— доходи від акцизного податку із ввезених на митну територію України підакцизних товарів становити 41,7 млрд грн, частка якого є на 3,8% меншою в доходах ДБУ відносно 2021 р. та на 0,6% відносно 2018 р.;

— доходи від податків на міжнародну торгівлю та зовнішні операції також мали тенденцію до скорочення, а саме їх частка в ДБУ зменшилася на 1,4% відповідно до 2021 р. та ідентичних було відносно відхилення й до 2018 р..

Для оцінки впливу воєнного стану на динаміку митних платежів необхідно провести аналіз структури акцизного податку, ПДВ і податків на міжнародну торгівлю не лише у контексті доходів державного бюджету, але й з урахуванням змін у динаміці митних платежів. Зауважимо, що переважну частину митних платежів складають надходження від ПДВ із ввезених на митну територію України товарів, яка у 2022 році становила 78,8% від загальної суми митних платежів. Варто відзначити, що спостерігалася невелика тенденція до зменшення частки цього податку у структурі митних платежів протягом 2018-2021 років. Однак у 2022 році частка ПДВ зросла з 76,4% до 78,8%, проте спостерігається зниження обсягу надходжень від ПДВ із ввезених на митну територію України товарів упродовж 2022 року з 380,7 млрд грн до 253,1 млрд грн (або на 33,5%). Це зумовлено введенням ставки оподаткування ПДВ на пальне на рівні 7% [12].

Водночас, за рахунок встановлення нульової ставки акцизного податку на пальне та автомобілі [13] відбулося значне зменшення надходження від акцизного податку із ввезених на митну територію України підакцизних товарів, а саме із 79,6 млрд грн до 41,7 млрд грн (або на 47,6%), проте через загальне зменшення надходження митних платежів у 2022 р. (на 177,5 млрд грн або на 35,6%) у відсотковому співвідношенні у структурі митних платежів акцизний податок зменшився всього на 3%, зате у першому півріччі 2023 р. відбувається помітне збільшення надходжень від даного податку до відсоткового показника 2021 р. (16% від питомої ваги митних платежів), що викликане частковим відновленням правил оподаткування акцизним податком у вересні 2022 р.

Аналізуючи динаміку податків на міжнародну торгівлю та зовнішні операції 2018 – 2021 рр. спостерігається приріст їх надходження (з 27,1 млрд грн до 38,2

млрд грн), але в 2022 р. відбувається помітне зменшення податків на міжнародну торгівлю, що викликане застосуванням пільг визначених Законом 2142 від 24.03.2022 року.

Дана тенденція спостерігається у всій структурі митних платежів на міжнародну торгівлю, а особливе зменшення було помічено у сфері ввізного мита, яке склало 23,3 млрд грн. Це на 13,5 млрд грн (або на 36,7%) менше порівняно з надходженнями у 2021 році та на 3,2 млрд грн (або на 12,2%) менше у порівнянні з 2018 роком. Це зменшення є результатом ухвалення Закону "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України з метою вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану". Зазначений закон передбачав звільнення від оподаткування ввізним митом товарів, що пересилаються на митну територію України підприємствами для вільного обігу, за винятком алкогольних та тютюнових виробів, а також легкових автомобілів, причепів до них і транспортних засобів, призначених для перевезення вантажу, що ввозяться громадянами для вільного обігу [13].

Подібна ситуація склалася і з акцизним податком із ввезених на митну територію товарів. Надходження від акцизного податку із ввезених на митну територію України протягом 2018 – 2021 рр. мали тенденцію до збільшення, проте в 2022 р. відбулося істотне зменшення даного показника на 37 939,1 млн грн (або на 47,8%) відносно 2021 р. та на 6054,8 млн грн (або на 12,7%) менше відносно 2018 р. За період 2022 року відбулося зменшення кожного складника структури акцизного податку відносно 2021 р. Найбільше питоме зменшення акцизному податку із ввезених на митну територію України відбулося:

- із ТЗ на 11 387,66 млн грн (або на 69,56%) відносно 2021 р. завдяки звільнення від оподаткування акцизним податком із 01.04.2022 р.;
- із пального на 32178,3 млн грн (або на 67,27%) завдяки встановленню нульової ставки до вересня 2022 р.

Акцизоутворюючими товарами протягом 2022 р. були спиртні напої та тютюн, оскільки ці товари не були віднесені до пільгових.

Аналізуючи отримані кошти від митних платежів за період з 2018 року до першої половини 2023 року, можна зазначити, що ці платежі є значним джерелом податкових надходжень та становлять третину доходів Державного бюджету України. За цей період вони мають тенденцію до зростання у загальній структурі бюджетних надходжень.

Найбільше фіскальне значення у складі митних платежів має податок на додану вартість з імпортованих товарів, що ввозяться на митну територію України, а також акцизний податок, який є регулюючим і важливим податком.

У 2022 році спостерігалось помітне зниження митних надходжень, що було пов'язано зі здійсненням пільгових заходів, спрямованих на найважливіші митні платежі з метою відновлення зовнішньоторговельного балансу. Проте в першій половині 2023 року відбулося помітне зростання митних надходжень, що свідчить про ефективність податкової політики та адаптацію бізнесу до воєнно-економічного стану.

У дослідженні динаміки, ролі та ефективності митних платежів є вагомим визначення макроекономічних факторів впливу на них із метою оперативної мінімізації їх впливу на обсяги та повноту митних надходжень або навпаки — посилення ролі факторів із позитивним впливом. Як зазначав Дж. Стігліц, є помилковим виокремлення одного найвпливовішого чинника, аніж кількох менш впливових [14], тому виділимо ряд основних факторів впливу на результативність митних надходжень, а саме: динаміка експорту та імпорту, реального ВВП, рівня інфляції та валютного курсу.

Митні платежі є одним із фіскальних ресурсів, які наповнюють Державний бюджет України, і мають значний вплив на його фінансове забезпечення. Подібно до інших видів податкових надходжень, вони підпорядковані макроекономічним чинникам. Митні платежі збираються з товарів та послуг, що перетинають митний кордон України, тому основним чинником, який впливає на їх обсяги, є зовнішньоторговельний оборот, зокрема обсяги експорту та імпорту.

Рівень експорту та імпорту протягом 2018 – 2020 рр. мав сталий характер. У 2021 р. відбулася адаптація економічних процесів до пандемії спричиненою Covid-19 та відбулося збільшення обсягів зовнішньої торгівлі на третину за

рахунок збільшення експорту до Китаю на 12,7%, до Польщі на 59,7%, до Туреччини на 70% та збільшення імпорту товарів із Китаю на 31,9% та із Німеччини на 17,7% [15]. Але у 2022 р. відбулося істотне зменшення зовнішньої торгівлі, а саме, обсяги експорту зменшилися на 35,2%, обсяги імпорту – на 24,1%, що викликане активними воєнними діями на території України.

Враховуючи зміни в імпортно-експортному обсязі протягом останніх років, викликаного нестабільною економічною ситуацією розрахуємо зовнішньоторговельний оборот та експортно-імпортне сальдо (Табл. 2).

Таблиця 2. Динаміка експортно-імпортного балансу України протягом 2018 – 2022 рр., млн грн

Показники	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Абсолютне відхилення, 2022 р. до 2020 р., +,-	Відносне відхилення, 2022 р. до 2020 р., +,-, %
Експорт	1608890	1636416	1637399	2224704	1840563	+231673	+14,40
Імпорт	1914893	1947599	1681526	2286067	2712325	+797432	+41,64
Сальдо	-306003	-311183	-44127	-61363	-871762	-565759	-64,90
ЗТО	3523783	3584015	3318925	4510771	4552888	+1029105	+29,20

Джерело: сформовано на основі [16].

Отже, обсяги експорту та імпорту у 2022 р. зросли відносно 2018 р., однак по факту відбулось зменшення цих показників, що можна пояснити зміною валютного курсу, а саме девальвації гривні [17] протягом 2022 р., що відобразилося на показниках у національній валюті. Обсяги експорту в національній валюті у 2022 р. склали 1 840 563 млн грн, що на 231673 млн грн більше відносно 2018 р. та на 384 141 млн грн менше відносно 2021 р. Тим часом, експорт у іноземні валюти за аналогічний період становить 44 135,6 млн дол. США, що на 23 936,7 млн дол. США менше відносно 2021 р. та на 3 199,4 млн дол. менше відносно 2018 р. Подібна ситуація помітна й з обсягами імпорту в 2022 р. У 2022 р. обсяги імпорту склали 2 712 325 млн грн., що на 797432 млн грн більше відносно 2018 р. та на 426 258 млн грн більше відносно 2021 р. Аналізуючи обсяги імпорту в іноземній валюті, можна побачити, що їх величина також зменшилася відносно 2018 р. на 1891,9 млн дол. США й на 17 547,4 млн дол. США відносно 2018 р.

Розрахуємо показник навантаження митних платежів на експортно-імпортні операції, який демонструє загальну величину митних платежів, котра в середньому стягується із 1 грошової одиниці експортно-імпортного обороту (рис. 1).

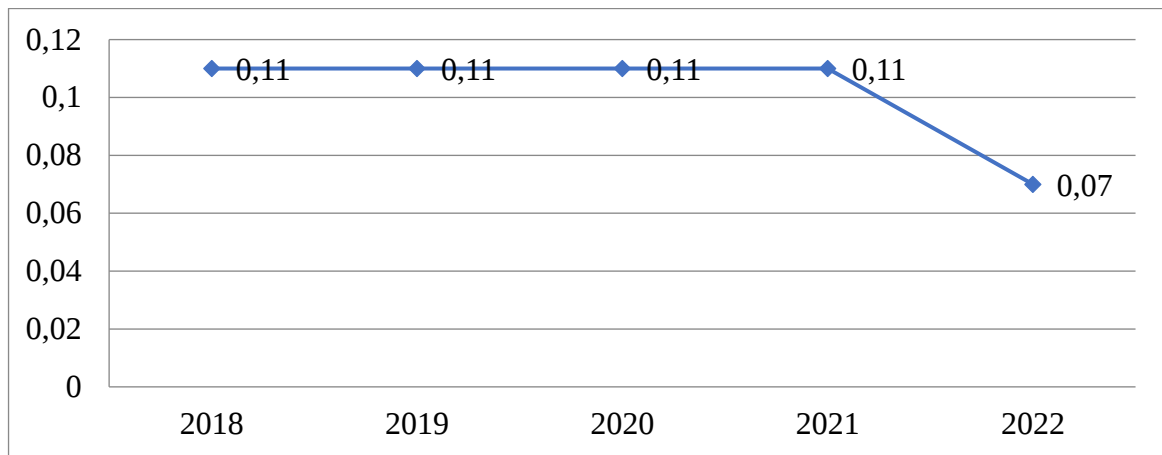

Рис. 1. Навантаження митних платежів на зовнішньоторговий оборот України протягом 2018 – 2022 років

Джерело: сформовано на основі [18].

Із рис. 1 можна побачити рівномірність навантаження митних платежів на зовнішньоторговельний оборот протягом 2018 – 2021 рр., що становило 11 коп. на 1 грн зовнішньоторговельного обороту. Зрештою, у 2022 р. рівень митного навантаження знизився до 7 коп. на 1 грн зовнішньоторговельного обороту, що свідчить про зменшення надходжень митних платежів від зовнішньоторговельних операцій і, як наслідок, зменшення фіскальної ефективності митних платежів, що зумовлено податковими пільгами та зменшення обсягів імпорту та експорту в 2022 р.

Наступним важливими фактором впливу на доходи Державного бюджету України є темп зростання реального ВВП, оскільки його рівень є індикатором результативності та прогресивності економічних та суспільних складових, що має вплив на наповненість бюджету.

Тож визначимо рівень фіскальної значимості митних платежів у реальному ВВП (Табл. 3).

**Таблиця 3. Коефіцієнт фіскальної значимості митних платежів у ВВП
держави**

Рік	Митні платежі, млрд грн	ВВП реальний, млрд грн	Частка митних платежів у ВВП	Фіскальна значимість митних платежів, %
2018	370,2	3083,4	0,12	12,01
2019	373,4	3675,7	0,10	10,16
2020	362,4	3818,5	0,09	9,49
2021	498,5	4363,6	0,11	11,42
2022	321,0	3865,8	0,08	8,30

Джерело: сформовано на основі [11, 19].

Можна побачити, що фіскальна значимість митних платежів у ВВП України характеризується нестабільністю і коливається в межах 8,30% — 12,01% і при найвищих показниках надходжень митних платежів їх фіскальна значимість у ВВП є нижчою, ніж у той період, коли ВВП є мінімальним. Тобто, можна стверджувати, що на збільшення митних платежів і на збільшення ВВП впливають різні фактори, а саме: об'єктом митних надходжень є обсяги імпорту, а об'єктом ВВП – додана вартість вироблених у країні товарів, і за умови збільшення імпорту виробництво всередині країни зменшується, оскільки попит на вітчизняну продукцію зменшується і навпаки, що доводить обернену залежність досліджуваних величин.

Таким чином можна зробити висновок, що рівень реального ВВП не є головним фактором впливу на динаміку сплачених митних платежів. ВВП залежить від економічних і соціальних факторів всередині країни, які впливають на обсяги національного виробництва, тому одним із його індикаторів може бути зміна експорту. При цьому надходження від митних платежів залежать від зовнішньоторговельних зв'язків і контролю митних органів за правильністю та повнотою сплати мит, тому їх індикатором є зміна обсягів імпорту. ВВП і митні надходження є взаємодоповнюючими економічними показниками, які разом відображають доцільність реформування законодавства, розвинутість зовнішньоекономічних зв'язків і місце України на міжнародному ринку.

Виходячи із вищезазначеної інформації буде доцільним розглянути проблеми, які виникають в процесі адміністрування митних платежів, де

необхідно відзначити високий рівень корупції, як одну із найгостріших проблем. Протидія та ліквідація корупційних проявів є однією із умов набуття членства в ЄС, оскільки корупція знищує національну економіку та призводить до зменшення митних та податкових надходжень до Державного бюджету України, а також сприяє проникненню сумнівної та небезпечної продукції до вітчизняних споживачів і має негативний вплив на національного товаровиробника.

Впровадження системи "Єдиного вікна", Автоматизованої системи аналізу та управління ризиками та Автоматизованої системи митного оформлення мають позитивну дію в боротьбі з корупцією. Ці системи дозволяють уникнути втручання людського фактору під час проведення митного контролю, оформлення документів та аналізу митних ризиків, тим самим зменшуючи можливості виникнення корупційних випадків.

Очевидно, проблема корупції та поширені схеми контрабанди спричиняють порушення фіскальної функції митниці, на що звернули увагу респонденти в опитуванні, результати якого представлені на рис. 2.

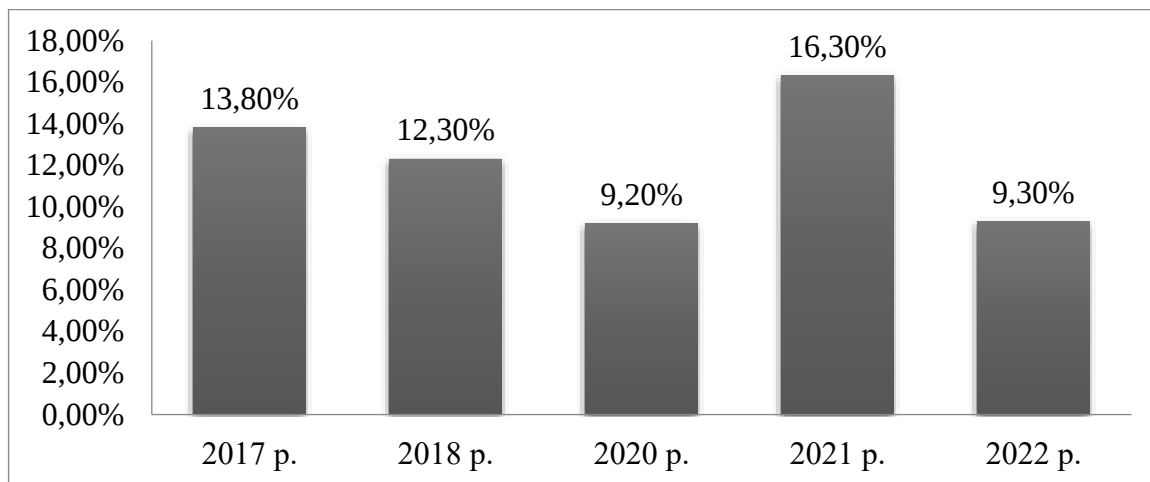

Рис. 2. Проблема фіскальної функції митниці за оцінкою респондентів у 2017 – 2022 рр., % респондентів

Джерело: складено на основі [20, с. 31].

Виходячи із рис. 2 можна побачити, що про проблему фіскальної функції стверджує 9,3% респондентів, що на 4,5% менше від даних 2017 р. та на 7% менше відносно 2021 р.

Дана проблема не буде вирішена допоки в митних органах пануватиме корупція, не буде ліквідовано невідповідність та двоякість нормативно-законодавчих актів і не буде підвищено професіоналізм митних органів.

Таким чином, проблеми адміністрування митних платежів у Україні мають систематичний і взаємопов'язаний характер. Головною проблемою митної справи є відсутність дієвих методів боротьби із корупцією, що породжує недоотримання необхідного технічного оснащення, завищення митної вартості товарів, некваліфікованість працівників і неможливість виконання фіскальних функцій українською митницею, а мінливість та недосконалість митного законодавства формує фундамент для порушень митних правил і контрабанди на законних умовах.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ.

Узагальнивши термін «адміністрування митних платежів» можна стверджувати, що це процес стягнення митних платежів за допомогою управління та організації митною політикою та митними органами таких методів впливу і контролю платників податків, щоб максимізувати надходження від митних платежів із мінімальними витратами на адміністрування.

Можна стверджувати, що обсяги надходжень від митних платежів до Державного бюджету України залежать від економічного становища як в Україні, так і у світі, що доводить істотне зменшення надходжень митних платежів на 36,5% у 2022 р. внаслідок активних воєнних дій на території України, що спровокували зменшення величини ВВП, експортно-імпортного обороту, золотовалютних запасів, збільшення митних пільг і несприятливі умови для ефективного та повного митного контролю.

Виходячи із проблеми автоматизації адміністрування митних платежів, необхідно звернути увагу на вирішення проблем митного аудиту. Розглянемо найпоширеніші проблеми митного аудиту та сформуємо пріоритетні напрямки його покращення (Табл. 4).

Отже, із початком повномасштабного вторгнення росії на територію України загострилися такі проблеми на митних пунктах пропуску як зменшення ефективності ставок митних платежів і збільшення черг на митниці. Тому першочерговим завданням митних органів є забезпечення такого розміру пільг, що не буде мати негативний вплив на стабільну дохідність бюджету. Виходячи із величини митних надходжень у 2022р., значні обсяги митних пільг спричиняють зменшення доходів бюджету та провокує зловживання такими пільгами, що негативно впливає на фінансову стійкість України.

Таблиця 4. Пріоритетні напрямки вирішення основних проблем адміністрування митних платежів

Проблема	Пріоритетні напрямки вирішення проблеми
Неефективні ставки митних платежів	Реформування митної політики шляхом оптимізації митних ставок, збалансування надання митних пільг.
Визначення митної вартості	Організація сприятливих умов для завчасного отримання Україною митної інформації від митних органів країн-членів ЄС про товари, які є об'єктами експорту в Україну з країн ЄС.
Черги на митниці	Вдосконалення функціонування «Є-Черги», покращення пропускнуої можливості міжнародних пунктів пропуску та поліпшення їх інфраструктури.
Затримки стратегічно важливих вантажів і товарів першої необхідності	Створення окремої реєстрації в системі «Єдина черга перетину кордону» для ввезення важливих вантажів і товарів першої необхідності.
Складність у застосуванні NCTS	Зниження вартості фінансової гарантії і послуг із організації гаранта.
Низька фінансова ефективність митних органів, порушення митних правил і поширення контрабанда	Трансформація системи нарахування заробітної плати працівникам системи митного контролю та правоохоронних органів за принципом автоматичного відрахування на їх особистий банківський зарплатний рахунок частини штрафу за порушення митного законодавства після сплати порушником до держбюджету, збільшення розміру штрафних санкцій для суб'єктів ЗЕД за порушення митного законодавства, вдосконалення митного законодавства.
Корупція	Збільшення міри покарання для суддів, прокурорів, працівників митних органів за факти корупції.

Джерело: сформовано на основі [21, 22, 23].

Для боротьби з зловживанням митними пільгами та порушеннями митного законодавства пропонується оптимізувати роботу працівників митних служб шляхом встановлення плаваючої системи оплати праці. Це означає зменшення базового окладу працівників до середнього рівня заробітної плати в Україні, а решту суми формувати на основі відсотків від суми штрафів, накладених на

порушників митних правил. Такий метод стимулювання збільшить інтерес працівників до виявлення порушень митного законодавства, що в свою чергу підвищить продуктивність та ефективність митних органів. Для цього слід створити спеціальний фонд, з якого буде нараховуватися премія у розмірі 5-15% від загальної суми штрафів [22, с. 179].

Паралельно з проблемою низької ефективності митних органів існує проблема визначення митної вартості товарів. Згідно з митним законодавством, потрібно мінімізувати кількість митних процедур для митного оформлення товарів, але останнім часом кількість справ, що оскаржують рішення про коригування митної вартості, значно зростає. За даними статистики, протягом 11 місяців 2022 року було розглянуто 2697 справ на суму 1 991 794 тис. грн, з яких на користь Державної митної служби схвалено 591 справу на суму 1 397 087 тис. грн, що становить 22% від загальної кількості справ (або 70% від усіх розглянутих справ). Кількість справ щодо оскарження рішень щодо коригування митної вартості товарів за цей період склала 198 справ на суму 37 956 тис. грн, з яких на користь позивача ухвалено 2 106 справ на суму 594 707 тис. грн (або 78% від кількості та 30% від суми розглянутих справ). Це свідчить про неостатню кваліфікованість працівників митних органів та неправильний підхід у визначенні митної вартості.

З метою вирішення проблеми визначення митної вартості необхідно використовувати дієві види митного контролю вартості ввезених товарів для забезпечення економічних потреб країни, захисту вітчизняного ринку та товаровиробників і реалізації внутрішньої безпеки. Для розв'язання проблеми гіперболізованої уваги до імпортерів необхідно вжити наступних заходів:

- надання працівникам митних органів завчасних даних про укладення логістичних контрактів від транспортних операторів;
- застосовувати пост аудит у адміністрування митних платежів;
- забезпеченість митною інформацією національних митних органів про експортні товари з України до країн-членів ЄС;

— забезпечення митних органів необхідною кількістю кадрів і використання пост-аудит контролю.

Необхідно зазначити, що на якість митного контролю впливає рівень завантаженості митних пунктів пропуску. В ході дослідження нами було виявлено збільшення проведеного часу на МПП, тому з метою вирішення цієї проблеми потрібно [21, 24]:

- вдосконалювати принцип роботи «Є-Черги»;
- надати окрему реєстрацію в «Електронній черзі перетину кордону» для транспортування товарів першої необхідності та товарів військового призначення;
- застосування спільного митного контролю на найбільш завантажених МПП;
- покращити пропускну можливість міжнародних автомобільних пунктів пропуску;
- залучати суб'єктів ЗЕД до використання системи спільного транзиту шляхом зменшення вартості фінансових гарантій.

Таким чином, серед проблем проблеми адміністрування митних платежів найбільш поширеними є використання корупційних схем і порушення митного законодавства, тому необхідно першочергово застосовувати методи оптимізації роботи працівників митних органів, що матиме позитивний вплив на пропускну можливість МПП, а використання сучасних автоматизованих систем дозволить покращити якість митного контролю та мінімізувати вплив людського фактору під час проходження митних процедур.

Загалом, подальші дослідження можуть бути спрямовані на вдосконалення митних процедур з метою підвищення їх ефективності та зменшення адміністративних та фінансових бар'єрів для бізнесу та можуть сприяти підвищенню ефективності митної системи, збільшенню обсягів митних платежів та посилення фінансової стабільності державного бюджету.

Література

1. Герчаківський, С. Д. (2020). *Митна справа*. Навч. посіб. Тернопіль: Вектор, 316 с.
2. Верховна Рада України. (2023) Податковий кодекс України. № 2755-VI від 02.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 06.12.2023)
3. Верховна Рада України. (2023). Митний кодекс України. №4495-VI від 22.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 05.11.2023).
4. Гребельник, О . П . (2014). *Митна справа: підручник*. К. :Центр навчальної літератури, 472 с.
5. Мироненко І. С. (2017). Напрями та форми взаємодії в діяльності Державної фіскальної служби України. *Право і суспільство*. № 1. С.171–175.
6. Найденко О. Є., Тихомирова Д. В. (2021). Роль митних платежів політиці України. *Інфраструктура ринку. Електронний науково-практичний журнал*. № 60. С. 180-185.
7. Маслак О. О., Передало Х. С., Маслак Т. О. (2022). Адміністрування митних платежів: концептуальний базис в стратегіях розвитку підприємств. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. №1 (7). С. 40-47.
8. Мохнар І. В. (2022). Підвищення якості митного адміністрування як напрям покращення фінансової безпеки держави. *Молодий вчений*. № 10 (110). С. 59-63.
9. Степаненко С. В. (2023). Напрями удосконалення митного контролю та переміщення товарів через митний кордон України. *Актуальні проблеми політики*. № 71. С. 49 – 54.
10. Бороденко Т. М. (2023). Сучасний стан адміністрування митних платежів в Україні. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*, № (24). С. 84–90 URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science>
11. Державна казначейська служба. (2023). Звіти про виконання Державного бюджету. URL: <https://www.treasury.gov.ua/> (дата звернення: 05.12.2023).

12. Державна митна служба України. (2022). У 2022 році Держмитслужба перерахувала до держбюджету 300,8 млрд грн: чому не більше? URL: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/u-2022-rotsi-derzhmitsluzhba-pererakhuvala-do-derzhbiudzhetu-3008-mlrd-grn-chomu-ne-bilshe-1062> (дата звернення: 06.11.2023).

13. Верховна Рада України. (2022). ЗУ «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо встановлення законодавства на період дії воєнного стану» від 24.03.2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text> (дата звернення: 06.09.2023).

14. Stiglitz Joseph E. (2000). Economics of the public sector. W. W. Norton&company. New York. London.

15. Експорт та імпорт України збільшився на третину. (2022). *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/02/15/682382/> (дата звернення: 09.11.2023).

16. Мінфін. (2023). Експорт та імпорт України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/eximp/> (дата звернення: 09.11.2023).

17. Національний банк України. (2023). Офіційний курс гривні щодо іноземних валют. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerate-chart?startDate=01.01.2019&endDate=01.07.2023> (дата звернення: 16.12.2023).

18. Державна митна служба України. (2023). Плани та звіти роботи. URL: <https://customs.gov.ua/plani-ta-zviti-roboti> (дата звернення: 06.11.2023).

19. Мінфін. (2023). Валовий внутрішній продукт (ВВП) в Україні. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/> (дата звернення: 20.11.2023).

20. Ангел Є., Баськов В., Кузякін О., Федець І., Шаповалова Д. (2023). *Моніторинг роботи митниці очима бізнесу*. Аналітичний звіт за результатами VII – ої хвилі щорічного опитування українських імпортерів та експортерів. Київ. 107 с.

21. Кузяків О., Шаповалова Д., Бутін А. (2023). Громадський моніторинг перетину кордону в умовах воєнного стану. *Інформаційно-аналітичний вісник*. Київ. № 2. 17с.

22. Угрин В., Бондаренко Є., Шевчук А. (2022). Ефективність роботи митних органів України в умовах воєнного стану. *Економічний аналіз*. № 3. С. 171 – 182.
23. Дубовик О. Ю. (2023). Проблематика изначення митної вартості імпортованих товарів. *Збірник наукових праць «Науковий вісник»*. № 1-2. С. 59 – 64.
24. Бороденко Т. М. (2023). Європейський вектор в митному адмініструванні України. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*, № 24. с. 132 – 139.

References

1. Herchakivskyi, S. D. (2020), *Mytna sprava* [Customs Affairs], Educational manual, Vector, Ternopil, Ukraine.
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2023), “Tax Code of Ukraine”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (Accessed 6 Dec 2023).
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2023), “Customs Code of Ukraine”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (Accessed: 5 Nov. 2023).
4. Grebelnyk, O. P. (2014), *Mytna sprava: pidruchnyk* [Customs Affairs: textbook], Center of Educational Literature, Kyiv, Ukraine.
5. Myronenko, I. S. (2017), “Directions and Forms of Interaction in the Activities of the State Fiscal Service of Ukraine”, *Pravo i suspilstvo*, vol. 1, pp. 171–175.
6. Naydenko, O. Ye., & Tykhomirova, D. V. (2021), “The Role of Customs Payments in Ukraine's Politics”, *Infrastruktura rynku. Elektronnyi naukovopraktychnyi zhurnal*, vol. 60, pp. 180-185.
7. Maslak, O. O., Peredalo, Kh. S., & Maslak, T. O. (2022), “Administration of Customs Payments: Conceptual Basis in Enterprise Development Strategies”, *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia ta problemy rozvytku*, vol. 1 (7), pp. 40-47.
8. Mokhnar, I. V. (2022), “Improving the Quality of Customs Administration as a Direction for Enhancing the Financial Security of the State”, *Molodyi vchenyi*, vol. 10 (110), pp. 59-63.

9. Stepanenko, S. V. (2023), “Directions for Improving Customs Control and Goods Movement Across the Customs Border of Ukraine”, *Aktualni problemy polityky*, vol. 71, pp. 49–54.

10. Borodenko, T. M. (2023), “Current State of Administration of Customs Payments in Ukraine”, *International Scientific Journal "Grail of Science"*, [Online], vol. (24), pp. 84–90. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science>

11. State Treasury Service (2023), «Reports on the implementation of the State Budget”, available at: URL: <https://www.treasury.gov.ua/> (Accessed 5 Dec 2023).

12. State Customs Service of Ukraine (2023), “In 2022, the State Customs Service transferred 300.8 billion UAH to the state budget: why not more?”, available at: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/u-2022-rotsi-derzhmitsluzhba-pererakhuvala-do-derzhbiudzhetu-3008-mlrd-grn-chomu-ne-bilshe-1062> (Accessed 6 Nov 2023).

13. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The Law of Ukraine "On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Legislative Acts of Ukraine Regarding the Establishment of Legislation for the Period of Martial Law", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text> (Accessed 6 Sep 2023).

14. Stiglitz, J. E. (2000), *Economics of the Public Sector*, W. W. Norton & Company, New York. London.

15. Economic Truth (2022), “Ukraine's exports and imports increased by a third”, available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/02/15/682382/> (Accessed 9 Nov 2023).

16. Minfin (2023), “Ukraine's exports and imports”, available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/eximp/> (Accessed 9 Nov 2023).

17. National Bank of Ukraine (2023), “Official exchange rate of the Ukrainian hryvnia against foreign currencies”, available at: <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerate-chart?startDate=01.01.2019&endDate=01.07.2023> (Accessed 16 Dec 2023).

18. State Customs Service of Ukraine (2023), “Plans and Reports of Work”, available at: <https://customs.gov.ua/plani-ta-zviti-roboti> (Accessed 6 Nov 2023).

19. Minfin (2023), “Gross Domestic Product (GDP) in Ukraine”, (available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>) (Accessed 20 Nov. 2023).
20. Angel, Ye., Baskov, V., Kuzyakin, O., Fedets, I. & Shapovalova, D. (2023), Monitoring the Customs Work through the Eyes of Business. *Analytical Report based on the Results of the VII Annual Survey of Ukrainian Importers and Exporters*, Kyiv, Ukraine.
21. Kuzyakov, O., Shapovalova, D. & Butin, A. (2023), “Public Monitoring of Border Crossings in Conditions of Martial Law”, *Informatsiino-analitychnyi visnyk*, vol 2, 17 p.
22. Ugrin, V., Bondarenko, Ye. & Shevchuk, A. (2022), “Efficiency of Customs Authorities' Work in Conditions of Martial Law”, *Ekonomichnyi analiz*, vol.3, pp. 171–182.
23. Dubovyk, O. Yu. (2023), “Issues of Determining the Customs Value of Imported Goods”, *Zbirnyk naukovykh prats «Naukovyi visnyk»*, vol. 1-2, pp. 59–64.
24. Borodenko, T. M. (2023), “European Dimension in Customs Administration of Ukraine”, *International Scientific Journal "Grail of Science"*, vol. 24, pp. 132–139. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.02.2023.007>

Стаття надійшла до редакції 13.02.2024 р.